

De aanval op Madrid, november 1936

De aanval op Madrid door Franco enkele maanden, na het uitbreken van de militaire opstand in juli, kon worden afgeslagen dankzij het dappere verzet van leger en inwoners. Ook de Russische wapenzendingen speelden een belangrijke rol. Uiteindelijk bleek het goed getrainde leger van de nationalististen toch te gering van omvang om de massale verdediging te doorbreken. Door bemoeienis van de Sovjet Unie, Duitsland en Italië kreeg de Burgeroorlog een internationaal karakter.

Madrid maakt zich op voor de aanval

In september 1936 waren de nationalistische troepen van Franco Madrid, dat in handen was van de republikeinen, dicht genaderd en leek de val van de hoofdstad nabij. Niemand, vriend noch vijand in binnen- of buitenland twijfelde er eigenlijk aan dat Madrid snel in handen zou zijn van de militaire opstandelingen. Franco koos op dat moment niet voor een directe opmars naar Madrid, tot ergernis van een aantal van zijn officieren, maar hij besloot eerst het Alcázar van Toledo te ontzetten waarin zijn geestverwanten zich hadden teruggetrokken en dat belegerd werd door republikeinse troepen. Die actie werd succesvol afgesloten, maar het kostte tijd waarvan de republikeinen gebruik maakten om de verdediging van Madrid zo goed mogelijk te organiseren. Één van de vele vragen over de aard en het verloop van de Spaanse Burgeroorlog is dan ook naar wat de gevolgen zouden zijn geweest van een directe opmars van de nationalististen. Madrid zou dan wellicht zijn gevallen en daardoor, zo vlak na het uitbreken van de opstand in juli van datzelfde jaar, zou de oorlog misschien snel beëindigd zijn geweest. Misschien zouden duizenden levens gespaard zijn gebleven en Spanje geen dictatuur hebben gekend zoals die in 1939 ontstond. Er valt slechts over te speculeren.

Francisco Franco in 1936

Het was ook in september dat de socialistische premier Largo Caballero erin slaagde een revolutionair bewind te vormen bestaande uit leden van het Volksfront dat op 16 februari 1936 een verkiezingsoverwinning had weten te behalen. Hoewel de anarchisten deel hadden uitgemaakt van het Volksfront, weigerden zij toe te treden tot het kabinet van Largo. Deze regering nam de belangrijke beslissing om het ongeorganiseerde Spaanse leger - althans wat daarvan over was gebleven aan republikeinse zijde na het uitbreken van de opstand - om te smeden tot een troepenmacht naar model van het Russische Rode leger. Ook werd onder het bewind van Largo Caballero overgegaan tot de aankoop van aanzienlijke hoeveelheden wapens uit de Sovjet Unie. Daarvoor werd de destijds aanwezige goudvoorraad ingezet. In totaal werd 510 ton goud ter waarde van 518 miljoen dollar (huidige waarde ongeveer 5 miljard) naar Rusland verzonden als betaling voor wapenzendingen. Deze wapens begonnen in de loop van oktober binnen te stromen tegelijk met de eerste Internationale Brigades. Georganiseerd op initiatief van de Sovjets en goed bewapend. Zij werden direct in de strijd om Madrid ingezet maar zijn van minder betekenis zijn geweest dan wel wordt beweerd. Daarnaast werden in de hoofdstad loopgraven, fortificaties en prikkeldraadversperringen aangelegd. Hoewel de angst onder de bevolking groot was, verliep het dagelijks leven bijna als normaal. Mensen gingen naar de bioscoop en flaneerden zoals gebruikelijk in de straten en over de pleinen in het centrum van de stad.

Francisco Largo Caballero
1869-1946

Opmars en tegenaanval

Begin oktober begon Franco aan zijn opmars naar Madrid. Hij had een troepenmacht ter beschikking waarvan 10.000 manschappen uit het zijn vertrouwde Marokkaanse leger de hoofdmacht vormden. Ook had hij de steun van door de Duitsers geleverde vliegtuigen: het Condorlegioen. Op 18 oktober veroverde hij de plaats Illescas, waarmee het front op dertig kilometer ten zuiden van Madrid kwam te liggen. Het bericht van deze verovering bereikte de republikeinse regering toen zij voltallig en in gezelschap van president Azaña de première bijwoonde van de film *De Matrozen van Kronstadt*, een Russische klassieker over de opstand van matrozen in 1921.

Een T-26 tank bij Seseña, oktober 1936

De oostflank van het front was kwetsbaar en de republikeinen, voorzien van de zojuist gearriveerde wapens, waaronder de superieure T-26 tanks, besloten dan ook tot een tegenaanval over te gaan bij de plaats Seseña, twintig kilometer ten oosten van Illescas. Het plan, dat hoogst waarschijnlijk door sovjetadviseurs was bedacht, voorzag in een gecombineerde aanval van infanterie, artillerie en tanks en had als inzet eerst Illescas te heroveren om vervolgens richting Toledo op te trekken. Het was een goed plan, dat doet denken aan de later door de Duitsers uitgevoerde Blitzkrieg. Largo Caballero uitte zijn optimisme door te stellen dat het

niet alleen ging om front te maken tegen de vijand, maar hen voor altijd eruit te gooien. De aanval, onder leiding van generaal Enrique Líster, werd echter een fiasco omdat de infanterie de tanks niet wist te volgen, teruggedrongen werd en grote verliezen leed. Geïsoleerde tanks werden vernietigd met behulp van flessen gevuld met benzine. Het waren de eerste Molotovcocktails, een wapen dat later in de Fins-Russische oorlog opnieuw zou worden uitgevonden.

Op 4 november namen de nationalistenaan het op tien kilometer van Madrid gelegen stadje Getafe in bezit na het hevig gebombardeerd te hebben. Getafe beschikte over een luchthaven en was dus van bijzondere strategische betekenis. Diezelfde dag besloot de republikeinse regering tot een reorganisatie en werden de anarchisten overgehaald toe te treden tot de regering. Dat betekende voor de anarchisten, wars als zij waren van een geïnstitutionaliseerd regime, een enorme stap, maar zij waren er op dat moment van overtuigd dat het beter was de onderlinge geschillen te vergeten en gemeenschappelijk de strijd aan te gaan 'om de ellendige moordenaars die wij tegenover ons vinden te verpletteren'.

De regering wordt overgeplaatst

Na de nederlaag bij Seseña waren in de ogen van de regering de kansen om Madrid te behouden klein. Zij zag zich voor het dilemma geplaatst om óf nieuw aangekomen brigades en wapens in te zetten en de slag aan te gaan met de oprukkende nationalistenaan óf hen te

verspreiden over de verdedigingsposities die in de stad waren opgeworpen. Largo Caballero koos in eerste instantie voor de eerste optie, maar liet zich overtuigen dat dat niet de beste zou zijn. In het open veld waren de goed geoefende en ervaren nationalistische strijdkrachten onoverwinnelijk gebleken, maar vechten om elke meter in en tussen talloze gebouwen in een stad is van een andere orde zoals ook zou blijken. Het waren vooral de communistenaan en hun sovjetadviseurs die erop hamerden dat de stad zo goed mogelijk verdedigd diende te worden en daar werd toe besloten. De communistische voorvechtster Dolores Ibárruri, ofwel *La Pasionaria*, sprak de bevolking moed in met haar gewelddadige toespraken en haar fameuze oproep *iNo pasarán!* (zij zullen er niet doorkomen), een oproep die ooit werd gebruikt in de Eerste Wereldoorlog bij Verdun.

Dolores Ibárruri
1895 - 1989

De anarchisten hadden hun zetels in de regering nog maar net bezet toen besloten werd om het landsbestuur over te brengen naar Valencia, zozeer was men ervan overtuigd dat de stad op korte termijn zou vallen. Op zich een begrijpelijk besluit, maar de haast en geheimzinnigheid waarmee dit gepaard ging, wekte de indruk dat het een ordinaire vlucht was. Op weg naar Valencia werd het konvooi tegengehouden door een controlepost van de anarchisten die hen voor verraders uitmaakten, maar ze uiteindelijk doorlieten. Het bestuur van de hoofdstad werd gedelegeerd aan een Junta de Defensa onder leiding van generaal José Miaja, een oud Afrika-strijder die sympathiseerde met de communistische partij PCE. De opdracht aan de junta luidde: 'verzet bieden zonder een duimbreed te wijken'.

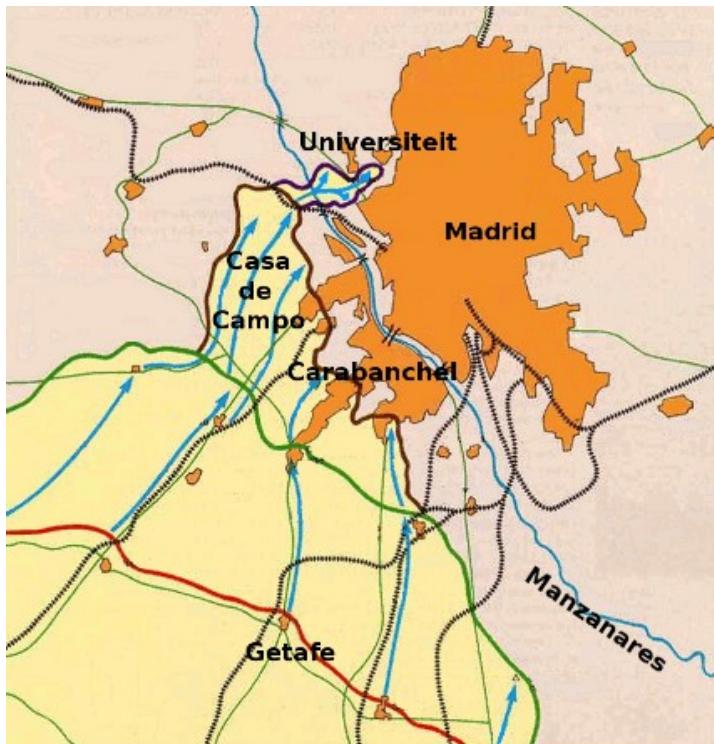
Miaja had een aanzienlijk aantal manschappen ter beschikking, veel meer dan het nationalistische leger, maar op dat moment slecht georganiseerd. Daarbij kwamen de Internationale Brigades en de door de Russen gezonden tanks, vliegtuigen met Russische piloten en een artillerie die veel krachtiger was dan die van Franco. En natuurlijk, de stad leverde een onuitputtelijk aantal vrijwilligers die bereid waren hun stad te verdedigen.

José Miaja
1878 - 1958

De hoofdaanval wordt ingezet

Op 6 november bereikten de nationalistische buitenwijken van Madrid en braken er gevechten uit bij het voorstadsje Carabanchel. Maar de hoofdaanval zou plaatsvinden vanuit het westen via de Casa del Campo, een oud koninklijk jachtterrein. Bedoeling was om van daaruit de rivier de Manzanares over te steken en naar het centrum door te steken via de universiteitsstad. De weg naar het centrum van de stad ging via deze route vooral langs overheidsgebouwen en de

- Frontlinie op:**
- 4 november
  - 6 november
  - 13 november
  - 23 november
- Republikeinen
  - Nationalisten
  - Nationalistische aanvalsgolven

De aanval op Madrid in 1936

kans op burgerslachtoffers hier was kleiner dan in de woonwijken, slachtoffers die Franco zoveel mogelijk wilde voorkomen. Generaal Mola, die het bevel over de operatie zou voeren (gezegd wordt dat Franco hem deze opdracht gaf om bij mislukking de schuld op hem te kunnen schuiven) zou in vier colonnes oprukken en rekende op de hulp van de 'Vijfde Colonne', van in de stad opgesloten nationalistische (*). Daags voor de aanval die op 8 november werd ingezet vonden republikeinse militairen een exemplaar van de complete aanvalsplannen van de nationalistische op het lichaam van een vijandige tankcommandant, waardoor Miaja in de gelegenheid gesteld werd de verdediging bij de Casa del Campo extra te versterken door veel troepen die nabij Carabanchel gelegerd waren in te zetten aan het westelijk front. In de vroege ochtend van 8 november begon de aanval op de Casa del Campo door een leger van 20.000 man, waarvan 10.000 elitetroepen. Zij vonden ongeveer het dubbele aantal verdedigers zonder enige gevechtservaring tegenover zich. Onder hen bevonden zich reguliere soldaten, een vrouwen-

corps, politieagenten en de helft bestond uit ongetrainde vrijwilligers. Het mag als een enorme prestatie worden gezien dat deze verdedigers erin slaagden zich staande te houden tegen het als onoverwinnelijk beschouwde Afrikaanse leger van Franco.

De dagen daarna werden onophoudelijk aanvallen en tegenaanvallen ingezet, maar de nationalisten wisten niet door te breken. In deze strijd vochten ook regimenten mee van de Internationale Brigades die eigenlijk net te laat arriveerden. Deze brigades waren samengesteld op initiatief van de Sovjets en het waren dan ook de communisten die in de voortdurend gevoede propaganda-oorlog claimden dat het aan deze gevechtseenheden te danken was dat de aanval van de nationalisten werd afgeslagen. Een bewering die zwaar overdreven genoemd mag worden. Op 9 november verlegden de nationalisten hun aandacht naar Carabanchel waar in de man-tot-man-gevechten in de arbeiderswijken de soldaten van Franco niet alleen werden tegengehouden maar hen door de republikeinse verzetseenheden aanzienlijke verliezen werden toegebracht.

Buenaventura Durruti
1898-1936

Pas op 19 november slaagden de nationalisten onder bescherming van hevig artillerievuur erin om een opening naar de universiteitsstad te forceren. Om elke meter, elk gebouw, elk lokaal werd gevochten en er werden zelfs barricaden opgeworpen van waardevolle wetenschappelijke boeken. In deze strijd kwam de meest populaire anarchistische leider Buenaventura Durruti om het leven, die met 3.000 manschappen van het Aragonese front nabij Barcelona de hoofdstad te hulp was gekomen. Durruti zou in Barcelona begraven worden onder belangstelling van een half miljoen aanhangers. Maar Madrid hield stand, ondanks de hevige bombardementen die Franco inzette toen zijn grondaanval die dag niet tot succes leidde. De strijd hield nog enkele weken aan, maar in feite was een patstelling bereikt.

Madrid houdt stand

Franco zou zijn pogingen om Madrid nog niet opgeven, maar na halve en hele mislukkingen in de slagen bij Jarama en Guadalajara, verlegde hij zijn aandacht naar het noorden van Spanje, naar de industriële gebieden als het Baskenland en Asturië, die rijk waren aan grondstoffen benodigd voor oorlogvoering.

Het republikeinse Madrid wist zich staande te houden door een combinatie van factoren, waarvan de tijdige organisatie van het leger en de aankomst van sovjetwapens zeker niet de minst belangrijke waren. Ook de aangebrachte fortificaties speelden een rol van betekenis evenals het moreel van de verzetseenheden dat steeds

zeer hoog was. Maar niet vergeten moet worden dat Franco in feite over te weinig elitetroepen beschikte. Hij kon slechts 10.000 van hen inzetten en was genoodzaakt zich terug te trekken toen de verliezen onder hen te zeer opliepen. Nog meer verliezen zouden zijn belangrijkste legermacht ernstig verzwakken en de kans op een eindoverwinning doen afnemen.

De slag om Madrid was van geweldige betekenis voor de republikeinen en was een keerpunt in de Burgeroorlog. Vanaf dat moment kreeg zij een internationaal karakter met de Sovjet-Unie en de asmogendheden Duitsland en Italië in de hoofdrol.

Willem Peeters, 24 november 2010

*) Hoe de republikeinen deze vijfde colonne uitschakelden is te lezen in het artikel 'Het bloedbad van Madrid'.